

HER MEVSİMİN İŞÇİLERİ: DENİZLİ'DE MAHALLİ MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN KADINLAR

Radiye Canan BAĞIŞ¹

ÖZ

Mevsimlik işçi olarak çalışanlar ya buldukları yörelerde ya da buldukları yöreden dışarıdaki yerlerde çalışmaktadırlar. Bu çalışmada yöre içi olarak nitelendirilen mahallî mevsimlik işçilik yapan kadınlar, Denizli kenti örneğinde ele alınmıştır. Araştırmada mahallî mevsimlik işçilik yapan kadınların toplumsal nitelikleri ve içinde buldukları yaşam ve çalışma koşulları ile sorunlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamına mahallî mevsimlik işçi olarak çalışan 18 kadın dâhil edilmiş, araştırma verileri bu kadınlarla bire bir derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Araştırma nitel bir araştırma olup, verilerin analizi betimsel analiz tekniği kullanılarak yapılmıştır. Mevsimlik işçilik yapan kadınlarla ilgili yapılan araştırmalar çoğunlukla gezici mevsimlik işçiler üzerinedir. Mahallî mevsimlik işçi kadınları ele alan araştırmalar ise oldukça sınırlıdır. Denizli'de mevsimlik işçiler üzerine yapılmış herhangi bir araştırma bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik İşçilik, Tarım İşçiliği, Kadın Emegi, Tarımda Çalışan Kadınlar

WORKERS OF ALL SEASONS: WOMEN WORKING IN SEASONAL AGRICULTURAL WORK IN DENİZLİ

ABSTRACT

Seasonal workers work either in their own regions or outside of their regions. In this research, women employed in local seasonal works described as regional were discussed in the case of Denizli. In this research, it was aimed to reveal the social characteristics, living and working conditions, and the problems of local seasonal workers. Eighteen women working as local seasonal workers were included in the scope of the study and research data were collected through one-on-one interviews with these women. The research is a qualitative research and the data analysis was done by using the descriptive analysis technique. Research conducted on seasonal workers is mostly on mobile seasonal workers. Research regarding local seasonal worker women is quite limited. There is no research that has been done on seasonal workers in Denizli.

Keywords: Seasonal Labor, Agricultural Labor, Female Labor, Women Working In Agriculture

Giriş

Tarım sektörü kadınların yaygın olarak yer aldığı istihdam alanlarından biridir. Türkiye ekonomisinde tarımın önemli bir yeri bulunmaktadır. Nüfusun önemli bir kesimi geçimini tarımdan sağlamaktadır. TÜİK'in son istihdam verilerine göre tarımda 5 milyon 23 bin kişi çalışmaktadır. Bunun 2 milyon 178 binini kadınlar oluşturmaktadır. Bu kadınların %90'ı sigortasız, %80'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar ([https://t24.com.tr/haber/tarimsal-istihdamda-yasanan-daralmanin-kadınlar-aleyhine-isliyor.811279](https://t24.com.tr/haber/tarimsal-istihdamda-yasanan-daralmanin-kadınlar-aleyhine-isluyor.811279)). Kırsal kesimde kadınlar çocukluktan itibaren ücretsiz aile işçisi olarak tarımda çalışmaya başlamaktadırlar. Çocuk çalışması ile başlayan kırsaldaki süreç kadın emeği olarak varlığını sürdürmektedir.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Antalya AKEV Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, rcananb@gmail.com

Received/Geliş: 25/11/2019 Accepted/Kabul: 24/12/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Bağış, R. C. (2020), "Her Mevsimin İşçileri: Denizli'de Mahallî Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 4, s.138-150.

Kadınlar tarımda değişik biçimlerde tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Karayalçın'ın (1971) ifade ettiği gibi, "tarım işçisi, herhangi bir tarım işinde ücret karşılığı çalışan ve geçimini bu yoldan sağlayan ayrıca çiftçilik yapmayan kimsedir". Tarım işçileri çalışma süresi açısından sürekli ve geçici (mevsimlik) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri de kendi içinde "mahalli" ve "gezici" olarak ayrılmaktadır. Mahalli (yöre içi) mevsimlik işçiler buldukları yerlerde ya da yakın çevrelerde hasat zamanlarında saatlik, günlük ya da iş birimine göre belirlenen ücretlere dayalı olarak çalışırlar. Gezici (yöre dışı) mevsimlik tarım işçileri ise, işin türüne göre çeşitli bölgelere tek başına ya da aileleriyle giden tarım işçileridir (Özbekmezci ve Sahil, 2004).

Mahalli mevsimlik tarım işçisi olan kadınlar, civar bölgelerdeki işlere, mevsimlik ürünün hasatı veya ürün çapası için çoğunlukla gününbirlik, taşımali olarak gidip çalışmakta, iş bitiminde kendi evlerine dönmektedirler. Gezici mevsimlik tarım işçisi kadınlar ise genelde aileleriyle birlikte uzun süreliğine mevsimlik olarak göç etmekte, çalışma mekânları olan tarla-bahçelerde kurdukları çadırlarda kalmaktadırlar. İster mahalli olsun ister gezici, mevsimlik işçi olarak çalışan kadınların sorunları büyük ölçüde benzerdir. Mevsimlik işçilik yapan kadınlar genellikle enformel olarak çalışmaktadırlar. Önemli bir kesiminin sigortası olmayıp, işçi sağlıkları güvence altında değildir. Onlar, ağır ve olumsuz çalışma koşullarına maruz kalmakta, uzun saatler ve düşük ücretlerle tarım işçiliği yapmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma ilişkilerinin iki önemli aktörü bulunmaktadır: aracılar ve işverenler. İşçilerle işverenler doğrudan bir iş ilişkisi kurmazlar. Aracılar işçilere iş, işverenlere de işçi sağlamaktadırlar (Çınar ve Lordoğlu, 2011, s. 435). İşçilerle işverenler arasında bir köprü görevi gören aracılar, tarla-bahçe sahipleri ile çalışacak işçi sayısı, çalışılacak gün sayısı ve ücretler konusunda anlaşmakta, daha sonra bu iş koşullarını tarım işçilerine bildirmektedirler. Aracılar buldukları yöreye göre değişik adlar almaktadır. Aracılara Ege Bölgesinde "dayıbaşı" veya "elçi", Çukurova Bölgesinde "elçi", Karadeniz Bölgesinde "çavuş" veya "dayıbaşı", İç Anadolu Bölgesinde "dayıbaşı", "elçibaşı" veya "çavuş" denilmektedir (Yıldırak vd., 2003, s. 49). Bu araştırmanın yapıldığı Denizli kentinde ise tarım aracıları "dayıbaşı" olarak nitelenmektedirler.

Türkiye'de mevsimlik işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen ve onları korumaya yönelik olan özel bir yasa bulunmamaktadır. Mevsimlik işçiler, çalışanların çalışma koşullarına ilişkin en önemli kanuni düzenleme olan İş Kanunu kapsamı dışında tutulmaktadır. Bu durum İş Kanunu hükümlerinin 50'den az işçi çalıştıran tarım ve orman işletmelerine uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Mevsimlik işçiler hukuki durumları itibarıyla Borçlar Kanunu'nun Hizmet Akdine ilişkin hükümlerine bağlı olmaktadır (Yıldırak vd., 2003, s. 26). Tarım kesiminde çalışma ilişkilerini düzenleyen iş yasasının bulunmaması ve işçilerin iş hukuku kapsamının dışında kalmaları işverenlerin işçilere karşı herhangi bir sorumluluk yüklenmemelerinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır (Çınar, 2014, s. 34).

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu tarımda çalışanların sosyal güvenliğine ilişkin önemli düzenlemeler içermektedir. Ancak bu kanun bütün tarım işçilerini kapsamamaktadır. Kanun kapsamına kamu ve özel sektörde çalışan daimî tarım işçileri ile kamu sektöründeki geçici tarım işçileri alınmaktadır. Mevsimlik işçileri de içeren özel sektörde çalışan geçici tarım işçileri 506 sayılı kanun kapsamı dışında

tutulmaktadır. Özel sektörde çalışan geçici tarım işçilerinin sosyal güvenliğine ilişkin yasal boşluğu doldurmak amacıyla 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu çıkarılmıştır. (Yıldırak vd., 2003, s. 36). 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenliği isteğe bağlı olup, bütün prim yükü işçinin mesuliyetine bırakılmaktadır. 2925 sayılı kanunun öngördüğü bu düzenleme mevsimlik tarım işçilerinin sigortalı olmasını büyük ölçüde imkânsızlaştırmaktadır (Gürsoy, 2010, s. 41). Çelik ve arkadaşlarının (2015) belirttiği gibi, “*tarım ekonomisi açısından gezici olsun ya da olmasın mevsimlik tarım işçilerinin emeğinin katkısı oldukça önemlidir. Ancak tarım işçi sınıfı diğer işçi sınıflarına göre ihmal edilmiş bir sınıftır. Onların karşılaştıkları sorunlardan en önemlisi ise kayıtdışı çalışarak sosyal güvenceden mahrum kalmalarıdır*”.

Mevsimlik işçiler tarım sektöründe örgütsüz bir kesim olarak yer almaktadır. Onların örgütsüz olmaları içinde buldukları koşulları ağırlaştırmaktadır. İşçiler açısından örgütsüzlük, çalışma koşullarının belirlenmesinde işveren karşısında güçsüz pozisyona gelmek ve işverenin belirlediği koşullara mahkûm kalmak anlamına gelmektedir (Gürsoy, 2010, s. 41-42).

Mevsimlik tarım işçisi kadınlar üzerine yapılan bazı alan araştırması sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçisi kadınlar hakkında şunları söylemek mümkündür:

“Demografik özellikleri açısından bakıldığında kadınların eğitim seviyeleri çok düşüktür ve önemli bir kısmı da okula gitmemiştir. Kadınların büyük çoğunluğu için tarım işçiliği temel bir meslektir. Mesleki açıdan toplumsal hareketlilik yoktur ve tarım işçiliği kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısı fazladır ve hane büyüklüğü genellikle Türkiye ortalamasının üzerindedir” (Benek ve Ökten, 2011; Semerci vd. 2014; Uysal ve Kesim, 2014; Yıldırak vd. 2009 akt. Güneş, 2015).

Kadın emeği mevsimlik tarım işçiliği ile geçinen aileler için çok önemlidir. Mevsimlik tarım işçiliğinin devamlılığı kadınların üretim ve yeniden üretim faaliyetlerine aldıkları role bağlanmaktadır (Dedeoğlu, 2019, s. 190). Mevsimlik işçi olarak tarlalarda çalışan kadınların yapması gereken günlük işler bulunmaktadır. Tarlada uzun saatler çalışmalarına ilaveten belirtilen işlerde de zaman harcamaktadırlar. Bu durum onların yoğun emek harcadıklarını göstermektedir. Ancak kadınların yaptığı günlük işler cinsiyetçi ideolojiye göre onların doğal görevi sayılmaktadır. Bu da kadın emeğini görünmez kılmaktadır (Güneş, 2015).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın konusunu Denizli’de mahalli mevsimlik işçilik yapan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı buldukları köyden Denizli’nin civar ilçelerindeki tarlalara yevmiye hesabı ile çalışmaya giden kadınların toplumsal özelliklerini ve onların çalışma yaşamından kaynaklanan sorunlarını ortaya koymaktır. Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Araştırmanın verileri derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler 2019 yılının Mayıs ayının son hafta sonunda Denizli’nin Honaz ilçesindeki bir kiraz bahçesinde mevsimlik işçilik yapan kadınlarla birebir görüşmeler yapılarak toplanmıştır.

Araştırma kapsamına mahalli mevsimlik işçi olarak çalışan 25 kadın işçiden tesadüfi olarak seçilen 18 kadın işçi dâhil edilmiştir. Kadınların tamamıyla görüşülmek

istenmiş; ancak dayıbaşının ve tarla sahibinin çalışma saatlerinin aksatılacağı endişesinden dolayı diğer kadınlarla görüşme sağlanamamıştır. Kiraz bahçesinde kadın işçilerle birlikte, çocuk ve erkek işçiler de çalışmaktadır. Araştırma kadın işçilerin sosyoekonomik durumunu ve onların sorunlarını ortaya koymayı amaçladığından kadın işçilerle sınırlandırılmıştır. Kadınlara kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Öncelikle dayıbaşı ile telefonla irtibata geçilmiş, onun izni alınarak diğer kadınlara erişim sağlanabilmiştir. Görüşmeler kadınların çalışma saatleri içinde kadınlar kiraz toplarken yapılmış, onların izni ile ses kayıt cihazına kaydedilerek gerçekleştirilmiştir. Kişisel verilerin gizliliği esas gereği kişilerin gerçek isimleri saklı tutulmuş, araştırmada kadınların görüşleri takma isim kullanılarak aktarılmıştır.

Verilerin analizi nitel veri analizi yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ses kayıt cihazına kaydedilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırma soruları doğrultusunda belirlenen temalar altında araştırma bulguları irdelenmiştir. Araştırmadaki betimlemeleri zenginleştirmek için katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Görüşülen kadınlar arasında şive kullananlara rastlanmıştır. Onların ifadesi ise yazım kurallarına bakılmaksızın olduğu gibi aktarılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları Denizli’de mahallî mevsimlik işçi olarak çalışan kadınların demografik ve sosyoekonomik özellikleri, mevsimlik işçi olarak çalışmalarının aile içi kararlara katılımlarına etkisi, çalışma yaşamları, boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve gelecek beklentileri temaları altında irdelenecektir.

Demografik ve Sosyoekonomik Özelliklere İlişkin Bulgular

Mevsimlik işçi kadınların sayısı 18 olup içlerinden bir tanesi aynı zamanda dayıbaşılık yapmaktadır. Dayıbaşı sadece yardım edilmesi gereken yerlerde kiraz toplamaya katılmaktadır. Onun öncelikli görevi kiraz toplayan kadınları organize ve kontrol etmek, işin aksatılmadan yürütülmesini sağlamaktır. Bu ayrıntıyı belirttikten sonra mevsimlik işçileri tanıtıcı bilgilere geçmek yerinde olacaktır. İlgili tablo aşağıda verilmektedir.

Mevsimlik işçilik yapan kadınların yaşları 38 ila 62 arasında değişmekte olup, yoğunlukla 50’li yaşlardadırlar. Mevsimlik işçi kadınların hepsi köy kökenli olup, Denizli’nin Akhan köyünde ikamet etmektedirler. Aynı köyde yaşayan kadınlar aynı zamanda birbirlerinin komşusudurlar. İçlerinde dayıbaşı ile akraba olanlar da vardır. Köydeki çalışmak isteyen kadınları dayıbaşı belirlemektedir.

Kadınların tamamı evlidir. Onların çocuk sayılarına bakıldığında ağırlıklı olarak iki ve üç çocuklu oldukları görülmektedir. Kadınlardan ikisi okuryazar olmayıp, sadece biri ortaokul mezunudur. Geri kalanlar ise ilkokul mezunlardır. Bu durum mevsimlik işçilik yapan kadınların eğitim düzeylerinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Mevsimlik işçi kadınların anne-babaları çoğunlukla okuryazar değildir. Anne ve babaları arasında okul okuyanlar ise ilkokul terk ve ilkokul mezunudur. Anne ve babalarının eğitim düzeyi ile mevsimlik işçi kadınların eğitim düzeyi arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Genellikle eğitim düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının da eğitim düzeyi düşük olmaktadır. Mevsimlik işçi kadınların eğitim durumlarının düşük olmasında geleneksel değerlerin de etkisinden bahsedilebilir. Kırsalda hâkim olan

geleneksel bakışa göre aileler kız çocuklarını çoğunlukla okutma taraftarı değillerdir. Bu bakışa göre kadının öncelikli görevi ev işleri yapmak, tarla bahçe işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktır. Dolayısıyla kadınların eğitimine önem verilmemektedir.

Tablo 1. Mevsimlik İşçilik Yapan Kadınları Tanıtıcı Bilgiler

<i>Mevsimlik İşçi Kadının Mahlası</i>	<i>Yaşı</i>	<i>Doğum Yeri</i>	<i>Medeni Durumu</i>	<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>Eğitim Durumu</i>
Güneş	62	Köy	Evli	3	İlkokul
Toprak/Dayıbaşı	56	Köy	Evli	4	İlkokul
Yaprak	54	Köy	Evli	3	İlkokul
Irmak	56	Köy	Evli	3	Okuryazar değil
Nehir	39	Köy	Evli	2	İlkokul
Çiçek	47	Köy	Evli	2	İlkokul
Rüzgar	51	Köy	Evli	2	İlkokul
Deniz	46	Köy	Evli	2	İlkokul
Yağmur	49	Köy	Evli	3	İlkokul
Yıldız	38	Köy	Evli	4	İlkokul
Doğa	45	Köy	Evli	2	İlkokul
Gözde	38	Köy	Evli	2	Ortaokul
Sahil	50	Köy	Evli	2	İlkokul
Çınar	60	Köy	Evli	1	İlkokul
Selvi	55	Köy	Evli	2	İlkokul
İlgaz	43	Köy	Evli	3	İlkokul
Duygu	44	Köy	Evli	2	Okuryazar değil
Işıl	57	Köy	Evli	1	İlkokul

Mevsimlik işçi kadınların anne ve babalarının meslekleri de kendilerinininkine benzerdir. Anne meslekleri arasında çiftçilik, ücretsiz aile işçiliği, ücretli tarım işçiliği ve ev kadınlığı yer almaktadır. Baba meslekleri de çoğunlukla kırsal kökenli işler olup bunlar arasında çiftçilik, çobanlık, ücretli tarım işçiliği bulunmaktadır. Ebeveyn meslekleri göz önünde bulundurulduğunda, eğitim şansı olmayan ve kırsalda çalışmaktan başka şansları kalmayan kadınların sosyal hareketlilik imkânlarından da yoksun kaldıkları söylenebilir.

Mevsimlik işçi kadınların eşlerinin eğitim düzeyi de kendilerinin eğitim düzeyiyle benzerlik göstermektedir. Eşlerden üçü lise mezunu, ikisi ortaokul mezunu geriye kalanlar ise ilkokul mezunudur. Kadınların eşlerinin meslekleri genellikle işçiliktir. İşçi olarak çalışanlar arasında tekstil işçisi ve inşaat işçisi olanlar vardır. Eşleri arasında emekli olanlar bulunup, onlar da işçi emeklisidirler. Emekli olup, şu anda mevsimlik işçilik yapanlar da bulunmaktadır.

Tablo 2. Mevsimlik İşçi Kadınların (Aile) Aylık Geliri

Ailenin Ortalama Aylık Geliri	Mevsimlik İşçi Kadın Sayısı
0-2000 TL	8
2001-3000 TL	7
3001-4000 TL	1
4001-5000 TL	3

Mevsimlik işçilik yapan kadınların ekonomik durumuna bakıldığında aile aylık gelirlerinin 0-3000 TL arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım işçisi kadınlar aile gelirlerine göre düşük gelirli grupta yer almaktadırlar. Öyle ki, 2019 yılının Ekim ayı verilerine göre dört kişilik bir ailenin gıda harcaması ile birlikte giyim, konut, ulaşım, eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarına karşılık gelen yoksulluk sınırı 6.705 TL'dir (<http://www.turkis.org.tr/EKIM-2019-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI--d305750>). Bu durumda mevsimlik işçi kadınların tabakalaşma piramidinin alt tabakalarında yer aldıkları söylenebilir.

Tarım işçisi kadınlarla yapılan görüşmelerde mevsimlik işçilikten kazandıkları para ile aile bütçesine katkıda bulunduğunu düşünenler vardır. Onlar kazançları az da olsa evin ihtiyaçlarını görmek, bu durumdan kıvançla bahsetmektedirler. Nitekim Ilgaz aile ekonomisine katkısını şöyle dile getirmektedir: *“Benim de katkı oluyor tabii olmaz mı hiç? Evin eksikliğini mesela çay bitiyor, şeker bitiyoları alıyorum, ihtiyaçları alıyorum. Çocuklara alıyorum, ihtiyaçları oluyor bazen onlara veriyom”*. Aile bütçesine katkısı olduğunu düşünenlerin aksine, yaptıkları mevsimlik işçilikten elde ettikleri kazançlarını aile gelirine katkı olarak görmeyen kadınlar da bulunmaktadır. Onların bu düşüncesinin mevsimlik işçiliğin sürekli olmayan bir iş olmasından ve mevsimlik işçilik yapan kadınların eline düzenli para geçmemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Mevsimlik İşçiliğin Kadınların Aile İçi Kararlara Katılımına Etkisi

Geleneksel değerlerin hâkim olduğu toplumlar erkek egemen bir görünüm sergilemektedir. Kırsal kesimde otoritenin sahibi erkek olup, çoğunlukla kararları kendisi almakta ve son sözü söylemektedir. Kadının ikincil konumda kalması, kadın emeğinin görünmez kılınması ve kadın tarafından bu durumun içselleştirilmesi onun aile içi kararlara katılımını da sınırlamaktadır. Nitekim görüşme yapılan kadınların yarısından fazlasının bu düşünce yapısında olması, tarımdaki gelenekselliğin doğallaşması olarak yorumlanabilir. *“Bizde kararları beyimiz söyler. Bizde şey yoktur. Köy yerinde böyle gördük, böyle gitcek. Doğrusu da bu”* (Doğa, 45).

Mevsimlik işçi olarak çalışan kadınların yaptıkları iş belirli dönemler ve belirli sürelerle sınırlı olsa da, ücretli bir işte çalışıyor olmalarının onların aile içi kararlara katılımında etkili olabildiği durumlara da rastlanmaktadır. Onlar mevsimlik işçilikten para kazanmakta, aile gelirine katkıda bulunmaktadır. Kadınların çalışmaktan dolayı kendilerine özgüven duymaları ve emeklerini değerli görmeleri, ailenin karar alma sürecinde kadının aktif olarak söz sahibi olmasına olanak tanıyabilmektedir: *“Şimdi mesela çalıştığın zaman elin para görüyor, daha rahat yaşayabiliyorsun. Elinde para olduğu için her işi kendin görmek istiyorsun, beyine sözünü dinletiyorsun”* (Toprak, 56).

Çalışma Yaşamına İlişkin Bulgular

Mevsimlik işçilik yapan kadınların çalışmaya başlamaları çocukluk dönemlerine dayanmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı çocukluktan itibaren tarla-bahçe işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya başlamışlar, ücretli tarım işçisi olarak çalışmaya devam etmişlerdir: “Çalışmaya 9 yaşında başladım. İkinci sınıfta başladım. 17 yaşına kadar anamın evindeydim. Sonra kocamın evine geldim. İşte öyle kır işinde devam ediyoz çocukluğumdan beri” (Yaprak, 54); “Fakirdik, çiftçi çocuğuyduk. Pamuktan geldim okula başladım düşün gari. Pamuk, zeytin, tütün... Ne bulduksa çalıştık” (Güneş, 62).

Mevsimlik işçi kadınların iş deneyimlerine bakıldığında içlerinde tekstilde çalışmış olanlar bulunmaktadır. Denizli kentinde tekstil gelişmiştir. Nüfusun bir kısmı tekstilde çalışmaktadır. Görüşme yapılan kadınlardan tekstilde çalışmış olanların ortak özelliği ise ilkokul sonrasında okulu bırakıp çocuk işçi olarak tekstilde çalışmaları olmuştur. Ancak tekstille birlikte kır işlerini yapmaya da devam etmişlerdir: “Bekarken 12 yaşında tekstile girdim. Haftanın altı günü çalışırdık. Evde kendi olduğum zamanlarda koyunlarımız vardı onları otlatırdım, anamgile bahçede yardım ederdim. Kır işi bitmezdi bizde” (Deniz, 46).

Mevsimlik işçi kadınlardan başka işlerde çalışabilenlerin alternatif olarak çalışabildikleri tek yer tekstil işi olmuş; ancak o da daimî olamamıştır. Mevsimlik işçilik yapan kadınlar için kır işçiliği adeta tek seçenek hâline gelmiştir. Onların kentsel iş imkânlarından yoksun kalmalarının eğitim düzeylerinin düşük olmasından ve kentsel işlerde çalışabilmek için yeterli vasıflara sahip olmamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Görüşülen mevsimlik işçi kadınlardan bir kısmı topraksız olup bir kısmı az toprak sahibidir. Az topraklı ailelerde yaşayan kadınlar mevsimlik işçilik dışında kendi topraklarında da çalışmaktadırlar. Bu topraklarında geçimlik meyve sebze yetiştirmektedirler. Mevsimlik işler sürekli olmayıp, mevsimine göre değişiklik göstermektedir. Çalışmanın yoğun olarak yapıldığı zamanlar Mayıs ve Haziran aylarıdır. Bu aylarda çoğunlukla erik, kiraz ve kayısı toplanmaktadır. Denizli'nin bazı ilçelerinin topraklarında belirli meyve, sebze ve bitkiler elverişli olarak yetiştirilmektedir. Örneğin Denizli'nin Honaz ilçesi kirazlarıyla meşhurdur. Özellikle Honaz'ın kiraz bahçelerinde mevsimlik işçileri görmek mümkündür. Denizli'nin Çal ilçesinde üzüm bağları gelişkindir. Üzüm hasadında genellikle Çal'a gidilmektedir. Elma hasadında ise, elmanın yoğun olarak yetiştirildiği Çivril ilçesine mevsimlik işçi kadınlar elma toplamaya gitmektedirler. Kekik yetiştiriciliği de Denizli'de önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır. Gözler kasabesindeki köylerde kekik yetiştirilmektedir. Kekik toplamak için mevsimlik işçiler kekik bahçelerine gitmektedirler. Pamukkale ilçesinin Irlıganlı bölgesinde yoğun olarak nar yetiştirilirken, Güney ilçesinde de tütün yetiştirilmektedir. Bu yörelerde iş olduğunda mevsimlik işçiler oralara gitmektedirler. Nitekim mevsimlik işçilerden biri çalıştıkları işleri şu şekilde dile getirmektedir: “Kayısıya gittik, şeftaliye gittik, eriğe gittik, kiraza geldik. Elmaya gittik, cennet elmaya gittik, nara ayvaya gittik, kekiğe gittik. Üzüm topladık, pamuk topladık, pancara gittik, darıya gittik. Gittik de gittik, kalmadı hepsine gittik yani” (Gözde, 38). Mevsimlik işçilik yapan kadınlar kendi köylerine yakın olan yerlere gününbirlik olarak gidip gelmektedirler. Mevsimlik işçilerin bu tarla-bahçelere ulaşımını dayıbaşı

sağlamaktadır. Dayıbaşı dolmuşçularla anlaşmakta, ulaşım ücretini tarla sahibinden karşılamaktadır.

Mevsimlik işçilik yapan kadınlara tarımda çalışma nedenleri sorulduğunda yoksulluk, geçim derdi öncelikli söylenen nedenler olurken, evde boş oturmamak için, eğlence için, kentte iş bulamadıkları için ve toprakla uğraşmayı sevdikleri için çalıştıklarını söyleyenler de olmuştur. Her ne kadar tarımda çalışmayı bir eğlence olarak algılayanlar olsa da içinde buldukları yaşam koşullarının onları bu işte çalışmaya koştuğu söylenebilir. Tarım işi onlar için bir zorunluluk hâlini almıştır. Görüşülen mevsimlik işçiler içinde buldukları durumu şöyle dile getirmişlerdir:

“Çaresizlikten, yetmediğinden, mecburiyetten kır işindeyiz. Beş on kuruş evimize katkı diyerek, asgari ücret emekliliği de yetmiyor. Evin ihtiyaçları bitmiyor. Çoluk çocuk oluyor, torun torba oluyor, evin bir masrafı çıkıyor. Çaresiz iş yani zor iş” (Nehir, 39).

“Her şeyi zor yavrım kır işinin. Yokluktan gelmek zorunda kalıyon. Kolay mı yavrım? Hani diyorlar ya keyiften geliyom. Keyiften falan değil, ihtiyaçtan, çaresizlikten, yokluktan. Dünya geri dönsün kır-kırk beşli yaşlarda olayım kendime fabrikayı tercih ederim. Buraya içine gezmeye, ziyaret etmeye tercih etmem” (Güneş, 62).

Mevsimlik işçilerin çalışma ortam ve koşullarından kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Mevsimlik işlerde çalışanların iş yerleri işverenlerin tarla-bahçeleridir. İşler açık havada, toz toprak içinde yapılmaktadır. Onlar sıcak, soğuk, yağışlı hava koşullarına maruz kalabilmektedirler. Çalışma sürelerine bakıldığında günlük çalışma süresi kiraz toplama işinde 08:00-17:00 arasında iken, diğer işlerde 08:00-16:00'dır. Günlük çalışma süresi içinde bir saatlik öğle yemeği araları bulunurken, 15 dakikalık da bir çay molaları bulunmaktadır. Mevsimlik işçiler yemeklerini evlerinde kendileri hazırlamakta, herkes kendi yemeğini kendisi getirmektedir. İşveren yemek vermemektedir. Mevsimlik işçi kadınların en büyük sorunlarından birisi de tuvalet-lavabo sorunudur. Bu konuda büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Nitekim görüşme yapılan mevsimlik işçiler çalışma yaşamından kaynaklanan sorunlarını şu şekilde dile getirmektedirler:

“Çok ağır ablacım ya toprak işi her zaman ağır, insanı yıpratın bir şey. Oturma yok, kalkma yok, sürekli ayaktasın. Hâlime bak bir kere, işte zor koşullar işte buradan anla zor şartlarda çalışıyorsun. Dayıbaşıya bağlısın, otur dediğinde otur, kalk dediğinde kalk. Emir şeyisi gibisin. Sabah erken geliyorsun. Kendileri yemek verseler daha iyi olur ama yemek vermiyorlar, kendimiz getiriyoz evimizde ne bulduğumuz kadar. Tuvalet nerde buldun oraya gidiyorsun. Sıcığın altında zor olmaz mı gülüm? Sıcığı bir yandan, tozu bir yandan. Akşama bir varıyorsun kaynaşacak yanın kalmıyor, ayakların şişmiş oluyor, yüzün gözün şişmiş oluyor” (Rüzgar, 51).

“Kır işi zor abam. Şimci iscağı var soğuğu var. Öğlen oldu mu beynin kaynıyo sıcaktan. Bir yel esiyo üşüyorsun, yağmur yağıyor yaşı var. Tabii çok zor parayı kazanmak çok zor” (Yağmur, 49).

Mevsimlik işçilik yapan kadınlar tarla-bahçede çapa işlerinde, ürün hasadında çalışmaktan çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. İçlerinde çapa yaparken sürekli eğilmekten bel ve diz ağrılarına sahip olanlar bulunmaktadır. Güneş altında çalışmaktan sürekli baş ağrısı çekenler vardır. Ağaçlardan meyve toplamaktan kol

ağrılarından şikâyetçi olanlar vardır. Ağaçlardan meyveleri cambaz denilen demirden yapılmış merdiven işlevi gören aletlere çıkararak toplamaktadırlar. Cambazlar ağır olup bir kişinin tek başına taşınması oldukça güç ve tehlikelidir. Mevsimlik işçi kadınlar yeri geldiğinde cambazların en üstüne de çıkabilmektedirler. Bu koşullarda çalışmak onları iş kazası riskiyle karşı karşıya bırakabilmektedir. Nitekim kadınlar çalışma koşullarından kaynaklı sağlık sorunlarıyla ilgili şöyle serzenişte bulunmaktadır:

“Ayaklarımızın altları şu anda görsen. Ben akşam yatarkana böyle dayağıla sopayla vurmuşlar gibi güp güp atıyor. Şu cambaza çıkarkana zor tabii zor olmaz mı? Bileklerim var ya eve varınca şu bileğimi kaldıramıyorum. Böyle dal asılırkana, cambazı kaktırıkana avuçlarımın içi şişti. Şu merdivene demirleri tutarkana yani zor. Bel ağrısı, sırt ağrısı olmaz mı oluyor. En çok şu bileklerin ellerin şişiyor. Böyle demirlen koca şeyi ağır bu. Bir kadın başına kaktırıyon bunu. Birde tepesinden düşme tehlikesi var, geçende az kalsın düşüyodum da” (Deniz, 46).

“Bacaklarım, bellerim ağrıyor. Kafam ağrıyor. Sırtımın ağrıdığı zaman da oluyor. Netcen gülüm?” (İşıl, 57).

“Kır işlerinden kaynaklı bel fitiğim var. Kol ağrısı, diz ağrısı da cabası” (Yıldız, 38).

Mevsimlik işçilerin tamamı ücretleri konusunda memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Mevsimlik işçilerin günlük çalışma ücretleri 65 TL'dir. Ücretlerini dayıbaşından işin tamamının bittiği gün toplu olarak almaktadırlar. Günlük çalışma ücretleri dayıbaşı ile işveren arasında belirlenmektedir. Aldıkları ücretlerin enflasyon karşısında değersizleştiğinden ve kazandıkları paranın geçimlerini karşılama konusunda yetersiz kaldığından yakınmaktadırlar. Piyasada artan fiyatlar karşısında ücretlerinin artış göstermemesi, onların daha da fakirleşmesine neden olduğu söylenebilir. Mevsimlik işçilik yapan kadınlar her ne kadar ücretlerini yetersiz bulsalar da işverenden ücretlerinin artışı konusunda talepte bulunamamakta, dayıbaşının verdiği ücretlere razı olmaktadır. Nitekim mevsimlik işçi kadınlar aldıkları ücretler konusunda şöyle serzenişte bulunmaktadır:

“Ücretler bu zamlara, pahalılığa göre az bu ortama göre az. Her şey ateş pahası. Aslında yevmiyemiz 100 liradan aşağı olmaması lazım bu devirde. Yani bakkala gidiyorsun, iki bir şey almadan, çantan dolmadan bir bakıyon para yok. Yani 50 lira şimdi 10 lira yerine geçti. Adı var ama değeri yok” (Deniz, 46).

“Ücretler çok az. Ama valla dayıbaşı ne veriyorsa o oluyor, onla idare ediyon. Biz bir şey diyemiyoz” (Rüzgar, 51).

“İşte verdiği kadar yetinmek zorunda kalıyon, bir hak talep edemiyon ki sigortan yok kime dava açcen ki? Kime ne dicen? Mecbur yetincen, az da olsa çok da olsa ona kayıl gelcen” (Yaprak, 54).

Olumsuz çalışma ortam ve koşulları ile düşük ücretlerin olmasına rağmen içinde bulunduğu durumdan memnun olan mevsimlik işçi kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınların içinde buldukları yoksulluğu kabullenmiş oldukları söylenebilir. Onlar, Yıldırak ve arkadaşlarının (2003) ifade ettiği gibi, “yoksulluğu bir kültür ve yaşam biçimi” hâline getirmektedirler: *“Herkes denize, güneşe gidiyor, para masrafı yapıyor. Biz burda hem para kazanıyoz hem güneşimizi görüyoruz. Daha güzel değil mi?”* (İrmak, 56).

Görüşülen mevsimlik işçilik yapan kadınların sosyal güvenlik durumuna bakıldığında içlerinden sadece üçünün sigortalı olduğu görülmektedir. Onlar da isteğe bağlı sigorta kapsamında olan Ek-5 Tarım sigortası üzerinden sigorta primlerini kendileri ödemektedirler. Geriye kalan kadınlar ise sigorta primlerini ödeme gücünde olmadığından sigortasız olduklarını söylemektedirler. Onların şu an için sağlıkla ilgili durumlarda işlerlik gösteren tek güvenceleri, eşlerinin sosyal güvenceye sahip olmasıdır. Sağlıkla ilgili problemleri olduğunda eşlerinin sosyal güvencesi üzerinden sağlık ocakları ve hastanelerde bakılabilmektedirler. Sigortalı olmayan kadınların en büyük özlemleri ise sigortalı bir işte çalışmak ve oradan emekli olabilmektir. Kadınların sigortayı algılama biçimleri çoğunlukla emekli olup maaş alabilmek olarak şekillenmektedir. Sigortalı olmayı yaşlılık güvencesi, sağlık ve iş güvencesi olarak algılayanlar da bulunmaktadır. Çoğunluğun sigortayı sosyal bir güvence sağlamaktan ziyade emekli olup maaş alabilmek şeklindeki algısının, şu anda sağlıkla ilgili durumlarda eşlerinin sosyal güvencesi üzerinden bakılabilmelerinden kaynaklandığı söylenebilir: “*Kır işinde ömrümüzü çürüttük. Çocuğumuza bakan olsa fabrikada sigortalı çalışırdık. Emekli olurduk. Parayı çeker yerdik*” (Duygu, 44).

Görüşme yapılan mevsimlik işçi kadınlardan örgütsüzlük hallerinin bilincinde olan ve sendikaların önemine dikkati çeken sınırlı sayıda kadın bulunmaktadır. Onlar hak aramada sendikaların önemli işleve sahip olduğunu düşünmektedirler. Ancak içinde buldukları örgütsüzlük halinin, mevsimlik tarım işçiliğini bir yaşama biçimi hâline getirmiş kadınların bu işçiliğin koşullarına razı gelmelerine ve işveren ve dayıbaşı karşısında sessiz kalmalarına neden olduğu söylenebilir. Mevsimlik işçilik yapan kadınlardan biri bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“*Bizim elimizde hiçbir şey değil ki kendimizi nasıl ifade etcez. Fabrikada olsa sendika neyim var ayaklan bir gün, ona gidin bir gün. Bizde kime kendini anlatcan. Şimdi sen burda bırakıp gitsen işine gelirse deyi sen olmasan öteki olur deyi. Onun için kapatıyon ağzını, bakıyon işine mecbursun*” (Güneş, 62).

Mevsimlik işçilik yapan kadınların çalışmayı algılama biçimlerine bakıldığında, onlar çalışmayı “para kazanmak/zorunluluk” (10), “kendi ayaklarının üstünde durmak” (3), “güzel bir şey” (1), “kafa dinlendirmek/meşgul olmak” (2), “hareket” (1), “ibadet” (1) olarak tanımlamaktadırlar. Çoğunluğun çalışma algısı ise para kazanmak olup, çalışmak onlar için zorunluluk hâlini almaktadır. Mevsimlik işçilerin önemli bir kısmının gelir durumu yetersizdir. Onlar yaşamlarını idame ettirebilmek için çalışmak durumundadırlar.

“*Çalışmak kazanç demek, gelir demek ne demek yani her şey demek. İllaki çalışacaksın, para kazanacaksın*” (İlgaz, 43).

“*Çalışmak varlık demek. Çalışmak aç kalmamak demek. Oturursan açlık var*” (Rüzgar). “*Ellerimizin ayaklarımızın hâline bak. Ama ihtiyaç, evine katkı, gününü kurtarmak bir pazar parası diye. Çalışmak bu*” (Selvi, 55).

Boş Zamanlarını Değerlendirme Biçimleri ve Gelecek Beklentilerine İlişkin Bulgular

Mevsimlik işçilik yapan kadınların işleri süreklilik göstermemektedir. Kendilerine iş dışında boş zaman kalabilmektedir. Görüşmelerde kadınlar boş zaman etkinlikleri

olarak çoğunlukla televizyon izlediklerini ve örgü, dantel gibi el işleri yaptıklarını belirtmektedirler. Televizyonda izledikleri programlar çoğunlukla gündüz kuşağında yer alan programlar ve akşam yayımlanan dizilerdir. Özellikle Müge Anlı'nın programını izlemeyi çok sevdiklerini dile getirmektedirler. Reality show tarzındaki programları takip ederek kendi yaşamlarını seyrettikleri programlardaki kişilerin yaşantılarıyla karşılaştırmakta ve kendi hallerini onlara kıyasla yüceltmektedirler. Bu durum onların kendi sınıfsal konumlarını sorgulamadıklarını, kadercı bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir.

“Müğe'ye bakarım, önemli bak. Esra'ya bakarım, Serap'a bakarım. Öyle gerçeklere bakarım, ben oralardan da ders alırım, ben şükür o durumda değilim, şükür o duruma gelmemişim, şükür o duruma düşmemişim onlardan hep şükrederim Allah öyle etmesin diye. Oralarda hep sorunlu aileler var ya ben onları gördüğüm zaman moralim hem bozuluyor hem düzeliyor” (Çınar, 60).

Mevsimlik işçi olan kadınlar köyde ikamet etmektedirler. Köy tipi evler genelde bahçelidir. Onlar kendi evlerinin bahçelerinde yeşilliklerini, sebzelerini yetiştirmektedirler. Dolayısıyla kendi evlerinde bahçe işlerinin bakımı da onlara yüklenmektedir. Mevsimlik işler dışında kalan zamanlarında bahçe işlerini yapanlar olurken, ayrıca hayvanları olanlar da hayvanların otlatılması gibi etkinlikleri yerine getirmektedirler. Geleneksel değerlerin hâkim olduğu köy yaşantısında zaten toprakla uğraşmak, örneğin bitki toplamak, çapa yapmak kadının doğal görevi sayılmaktadır. Mevsimlik işçi kadınlar da bunu kanıksamış durumdadır. Bu işlerle uğraştıkları için boş zamanları fazla olmadığını dile getirenler de bulunmaktadır: *“Hiç bol zamanım olmuyor ablam. Kendime göre işim var kır işleri dışında, kendi ek işim var. Evde domatesim, biberim, kendi yiyeceğimizle uğraşıyoruz”* (Sahil, 50).

Mevsimlik işçi kadınların gelecek beklentilerine bakıldığında, kadınların kendileri için beklentileri sağlıklı bir ömürdür: *“Sağlığımız olduktankeri işte gelecek bu, çocuklar için hayırlı işler versin, nasıplar kapılar versin”* (Doğa, 45).

Mevsimlik işçi kadınların kendileri dışındaki beklentilerine bakıldığında öncelikle çocuklarının hâlinin vaktinin yerinde olmasını istedikleri görülmektedir. İlköğretim çağında çocuğu olanlar, onları okutmak istemekte, kendileri gibi olmasını istemediklerini söylemektedirler. Mevsimlik işçilik yapan kadınların çocuklarının eğitim düzeyleri kendilerinin eğitim düzeyinden yüksektir. Çocuklar arasında öğretmen, bankacı ve hemşire olanlar bulunmaktadır. Çocuklarının kendilerine göre sosyal hareketlilik imkânına sahip oldukları söylenebilir. Mevsimlik işçi kadınlar çocukluktan itibaren aileleri gibi mevsimlik işçilik yapmakta, mevsimlik işçilik onlar için âdeta bir aile mesleği hâlini almaktadır. Oysa mevsimlik işçilik yapan kadınlardan üçü hariç diğerlerinin çocuklarını hiç mevsimlik işçi olarak çalıştırmaması aileden çocuğa geçen mevsimlik işçilik döngüsünün bozulduğunu göstermektedir.

Sonuç

Tarımda çalışan kadınlar içinde mevsimlik işçi olarak çalışanlar ücretli emek kapsamında tarım işgücünde yer almaktadırlar. Mevsimlik işçiler eğitim düzeyleri düşük, kentsel istihdama katılabilmelerini sağlayacak mesleki becerilerden yoksun olan vasıfsız emek niteliğindedir. Bu araştırmada Denizli'de mahallî mevsimlik işçilik yapan

kadınların sosyolojik özellikleri, çalışma yaşamından kaynaklanan sorunları irdelenmiş, mahallî mevsimlik işçiliğin mevcut durumu ortaya konulmak istenmiştir. Araştırma kapsamındaki bazı kadınların mevsimlik işçi olarak çalışmaları onların aile içi kararlara katılımında kısmen de olsa etkide bulunmuştur. Kadınların kendilerinde ve ailelerinde geleneksel değerler hâkimdir. Buna rağmen, kadınların bazılarında ücretli olarak bir işte çalışmak onların kendi ayaklarının üstünde durduklarını düşünmelerini sağlamış ve onlar aile içi konularda evin erkeğiyle birlikte kararlar almaya başlamışlardır. Bu durumdaki mevsimlik işçilik yapan kadınların aile yapılarının daha eşitlikçi bir yapıya evirildiği söylenebilir.

Mevsimlik işçilik yılın belli aylarında ve günlük süreler üzerinden hesaplanarak yapılan bir iştir. Denizli’de mahallî mevsimlik işçilik yapan kadınların anlatılarında da görüldüğü üzere mevsimlik işçilik sürekliliği olmayan, geçici bir iş niteliği taşımaktadır. Mahallî mevsimlik işçilik yapan kadınların yöre dışı mevsimlik işçilik yapan kadınlara kıyasla tek avantajlarının göç yollarında vakit geçirmemeleridir. Onlar çalıştıkları tarla bahçelere gününbirlik gitmekte, iş bitimine kendi evlerine dönmektedirler. Dolayısıyla mahallî mevsimlik işçilerin barınmadan kaynaklı bir sorunları bulunmamaktadır.

Mevsimlik işçilerin çalışma ilişkileri açısından dayıbaşına bağlı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla işçilerin işverenle bireysel düzeyde ilişkileri bulunmamaktadır. İşverenlerin mevsimlik işçilere karşı ücret vermek dışında herhangi bir sorumluluğu yoktur. Mevsimlik işçiler düşük ücretlerle ve ağır koşullarda çalışmaktadırlar. Verilen düşük ücretlerle onların emekleri değersizleştirilmektedir. Onlar bu konularda işverenden hak talep edememekte, belirlenen koşullara razı gelmektedirler. Bu durumda kadın emeğinin uysal niteliği ve mevsimlik işçilerin örgütsüzlük hâli etkili olmaktadır.

Mevsimlik işçiler, düşük ücret ve zor koşullara rağmen yaşamlarını idame ettirebilmek için çalışmak zorundadırlar. Onlar aylık ortalama aile gelirlerine göre yoksulluk sınırı ve altında yaşamaktadırlar. Mevsimlik işçiler yoksulluğu bir yaşam biçimine dönüştürmektedirler. Onlar içinde buldukları yoksulluğu sınıf bilincinden yoksun bir halde kanıksamakta ve kaderci bir yapıya sürüklenmektedirler.

Mevsimlik işçiler sosyal güvenceden yoksundurlar. Mevsimlik işçiliğin sosyal güvencesiz bir iş olması onların çalışma ve yaşam koşullarının risk altında olduğunu göstermektedir. Mevsimlik işçilik yaparken onların işçi sağlıkları ve iş güvenlikleri risk altındadır. Çalışırken herhangi bir koruyucu kullanmamakta, iş kazası riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Günlük çalışma süreleri uzundur ve dinlenme süreleri son derece yetersizdir. Yemeklerini kendileri evde hazırlayıp getirmektedirler. Mevsimlik işçilerin boş zaman etkinlikleri çoğunlukla televizyon izlemekle sınırlı kalmaktadır.

Mevsimlik işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için temel önerilerimiz şöyledir: Mevsimlik işçilerin çalışma ilişkilerinde etkin rol oynamaları sağlanmalıdır. Mevsimlik işçilerin hakları sendikal güvence altına alınmalı ve onların örgütlülük hallerinin sağlanması gerekmektedir. Mevsimlik işçilerin tamamı sosyal güvence altına alınmalıdır. Çalışırken kullanacakları eldiven, maske gibi koruyucular verilmeli, onlara iş kıyafetleri temin edilmelidir. Yemekleri işverenler tarafından karşılanmalıdır. İş veriminin artması ve mevsimlik işçilerin dinlenebilmeleri için mola sayıları artırılmalıdır. Mevsimlik işçilerin yoğun olarak çalıştıkları yerlerde sağlık hizmetleri sunacak seyyar sağlık ocakları konuşlandırılmalıdır. Mevsimlik işçilere işçi sağlıkları ve iş güvenliklerinin bilincine varmaları için seminerler düzenlenmelidir.

Onların insan onuruna yakışır bir yaşam sürmeleri için ücretleri arttırılmalıdır. Mevsimlik işçilerin boş zamanlarını etkin olarak kullanabilecekleri faaliyetlere katılmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda çalışmadıkları zaman dilimlerinde mesleki bilgi ve becerilerini arttıracak kurslar açılmalıdır. Kırsal kesimde kız çocukların eğitimine öncelik verilip, onların okuması desteklenmelidir.

Kaynaklar

Çelik, K., Şimşek, Z., Yüce Tar, Y. ve Kırca Duman, A. (2015). *Gezici mevsimlik tarım işinde çalışan kadınların çalışma ve yaşam koşullarının irdelenmesi*. Ankara: Dünya Bankası.

Çınar, S. (2014). *Öteki Proleterya*. Ankara: Notabene Yayınları.

Çınar, S. ve Lordoğlu, K. (2010). Mevsimlik tarım işçileri: Marabadan ücretli fındık işçiliğine. *III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 419-448.

Dedeoğlu, S. (2019). Göç prekaryalaşma ve kadın emeği: Türkiye’de Suriyeli kadınların mevsimlik tarımsal üretimdeki yeri. *Toplum ve Hekim*, 34 (3), 187-197.

Güneş, F. (2015). Mevsimlik işçilikte kadın emeği. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 16, 16-19.

Gürsoy, Ö.B. (2010). Bir yaşam biçimi olarak dışlanma: Türkiye’de mevsimlik tarım işçileri. Buğra, A. (Der.). *Sınıftan sınıfa*. İstanbul: İletişim Yayınları.

<http://www.turkis.org.tr/EKIM-2019-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI--d305750>

<https://t24.com.tr/haber/tarimsal-istihdamda-yasanan-daralmanin-kadinlar-aleyhine-isiyor.811279>

Karayalçın, M. (1971). *Türkiye’de tarım işçisi çalışma koşulları ve ücretler*. Ankara: M.P.M Yayınları.

Özbekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 261-274.

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. ve Kılıç, M. (2003). *Türkiye’de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları*. Ankara: Tarım-İş Sendikası Yayınları.